

Історія

УДК 904 (477.54) (045)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17066521>

Особливості домобудівництва салтівсько-маяцької культурно-історичної спільності

Квітковський Віктор Ігорович,

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри історії, археології та гуманітарних наук,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради, м. Харків, Україна,

<https://orcid.org/0000-0002-2304-0430>

Свистун Геннадій Євгенович,

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри історії, археології та гуманітарних наук

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради, м. Харків, Україна,

<https://orcid.org/0000-0001-7446-0809>

Прийнято: 18.08.2025 | Опубліковано: 31.08.2025

***Анотація:** Метою дослідження є визначення та аналіз конструктивних особливостей житлових будівель салтівсько-маяцької культурно-історичної спільності (СМКІС) у лісостеповій зоні Східної Європи, щоб розробити можливі реконструктивні ознаки для відтворення їхнього зовнішнього вигляду.*

Під час проведення дослідження автори використали комплексний підхід, поєднуючи: археологічний аналіз, етнографічні паралелі та порівняльний аналіз.

У роботі проаналізовано реконструктивні ознаки салтівських житлових будівель, зосереджуючись на устрої стін, даху, входу та прибудов. Житла поділяються на заглиблені та наземні. Більшість знахідок – це заглиблені споруди, чия збереженість краща. Залежно від конструкції, стін будівлі поділяються на: стовпові, каркасно-тинові, безстовпові. Важливим питанням є розташування стін відносно котловану. Хоча традиційно вважається, що стіни збігалися з його межами, у деяких випадках вони могли зводитися за межами котловану, що розширювало житлову площу.

Для утеплення стін салтівське населення використовувало глину, мох та інші матеріали. Наприклад, стіни могли обкладатися дерном, соломною або хмизом. Не виключено, що використовували повсть або шкури тварин.

До основного приміщення житла часто прибудовували господарські споруди або коридори-входи. Їх зводили з легких, найчастіше тинових або турлучних конструкцій.

Реконструкція даху є лишається доволі гіпотетичним. Археологічні дані дозволяють припускати двосхилу покрівлю на стовпах-опорах або шатровий дах на центральному стовпі. Етнографічні паралелі вказують на використання дво- або чотирисхилих дахів, покритих ґрунтом, глиною, соломною або очеретом.

Будівельні прийоми, що використовувалися стародавніми будівельниками, були доволі різноманітні. Насамперед це пов'язано з проявом домобудівних традицій поліетнічного населення салтівського лісостепу. Вибір тієї чи іншої будівельної конструкції житлових споруд також багато в чому залежав від доступу до того чи іншого будівельного матеріалу доступного в конкретній місцевості. Попри фрагментарність археологічних даних,

накопичений матеріал дозволяє виділити ключові ознаки для реконструкції зовнішнього вигляду жителів.

Ключові слова: салтівсько-маяцька культурно-історична спільність, домобудівництво, стіни, котлован, дах, реконструкція, будівельні прийоми.

Features of dwelling construction in the Saltovo-Mayaki cultural and historical community

Viktor Kvitkovskyi,

Ph. D., Senior Lecturer of the Department of History, Archeology, and Humanities, Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council, Kharkiv, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-2304-0430>

Hennadii Svystun,

Ph. D., Senior Lecturer of the Department of History, Archeology, and Humanities, Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council, Kharkiv, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0001-7446-0809>

Abstract: *The purpose of the study is to define and analyze the structural features of residential buildings belonging to the Saltovo-Mayaki cultural and historical community (SMCHC) in the forest-steppe zone of Eastern Europe, to develop potential reconstructive characteristics for recreating their external appearance.*

During the study, the authors used a comprehensive approach, combining: archaeological analysis, ethnographic parallels, and comparative analysis.

The work analyzes the reconstructive features of Saltovo residential buildings, focusing on the construction of walls, roofs, entrances, and annexes. Dwellings are divided into sunken and surface types. Most finds are sunken structures, which have better preservation. Depending on the construction, building walls are divided into: post-supported, wattle-and-daub, and post-less. An important issue is the placement of walls relative to the foundation pit. Although it is traditionally believed that the walls coincided with its boundaries, in some cases they could be built outside the pit, which expanded the living area.

For wall insulation, the Saltovo population used clay, moss, and other materials. For example, walls could be covered with sod, straw, or brushwood. It is not excluded that felt or animal hides were used.

Outbuildings or entrance corridors were often added to the main dwelling. They were built with light, most often wattle-and-daub, constructions.

Roof reconstruction remains quite hypothetical. Archaeological data allow for the assumption of a gable roof on post-supports or a hipped roof on a central post. Ethnographic parallels indicate the use of gable or hipped roofs, covered with soil, clay, straw, or reeds.

The building techniques used by ancient builders were quite diverse. This is primarily due to the manifestation of the building traditions of the multi-ethnic population of the Saltovo forest-steppe. The choice of a particular building structure for residential buildings also largely depended on access to specific building materials available in the area. Despite the fragmentary nature of the archaeological data, the accumulated material makes it possible to identify key features for reconstructing the external appearance of the dwellings.

Keywords: *Saltovo-Mayaki cultural and historical community, home construction, walls, foundation pit, roof, reconstruction, building techniques.*

Постановка проблеми. З середини ХХ ст. питання домобудівництва населення салтівсько-маяцької культурно-історичної спільності (СМКІС) неодноразово піднімалося різними дослідниками [1-3]. Водночас, такий важливий елемент вивчення, як створення реконструкцій зовнішнього і внутрішнього вигляду стародавніх споруд, у хазарознавстві майже не розроблений.

Така ситуація багато в чому пов'язана з тим, що відтворення зовнішнього вигляду житлових і господарських об'єктів раннього середньовіччя лісостепової зони Східної Європи викликає низку істотних труднощів. У результаті археологічних розкопок до дослідників, як правило, доходять не самі стародавні будівлі, а лише їхні залишки, у вигляді заглиблених у ґрунт котлованів, які були лише частиною споруди. Конструктивні елементи зовнішніх частин споруд (дах, стіни, прибудови), які найчастіше були виконані з дерева чи інших органічних матеріалів, зберігаються зрідка. Унаслідок цього відтворення зовнішнього вигляду більшості будівель видається досить проблематичним.

Разом з тим, за багаторічну історію вивчення поселень лісостепової зони СМКІС було накопичено достатній фактологічний матеріал¹ який дозволяє говорити про ті чи інші способи спорудження салтівських будівель. Крім археологічних джерел, які не завжди дають цілісну картину, для вивчення стародавнього домобудівництва можна залучати матеріали етнографії народів зі схожим укладом господарювання або тих, що проживають у подібних природно-кліматичних умовах. Також варто звертатися до досвіду створення реконструкцій слов'янських будівель VIII-XIII ст., багато з яких конструктивно близькі до салтівських².

¹ На сьогодні на 17 врахованих пам'ятках лісостепової зони Східної Європи (Маяки на Тихій Сосні; Ютанівка, Верхній Салтів, Мохнач, Мохнач-П, Роганіне, Дмитрівка, П'ятницьке-І, Суха Гомільша, Маяки на Дінці, Сидорівське, Жовтневе, Червоний Шлях, Нетайлівка, Теплинське, Чугуїв, Коробові Хутори) було повністю або частково розкопано понад 150 житлових будівель.

² Слід сказати, що кількість реконструкцій слов'янських споруд для VIII-XIII ст., створених вченими-археологами, набагато більша порівняно із салтівськими [4; 5].

У цій роботі, на підставі опрацьованого матеріалу, ми спробуємо виділити деякі реконструктивні ознаки для відтворення зовнішнього вигляду житлових будівель СМКІС, а саме устрою стін, даху, входу і прибудов, не торкаючись питань облаштування внутрішнього простору приміщення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний етап дослідження теми починається з ХХІ ст. У цей період значний внесок у розуміння будівельних прийомів салтівського населення лісостепоного басейну Сіверського Дінця зробив В.В. Колода. У 2000-му році в журналі «Археологія» вийшла його стаття «Житла раннього середньовіччя у Верхньому Салтові», Аналізуючи житла пам'ятки, дослідник розподілив їх на групи в залежності від розміру, глибини та форми котловану на групи та припустив, що основними конструкціями стін були кам'яна, каркасно-стовпова та безстовпова [2].

Протягом 2000-х та 2010-х років у низці статей були опубліковані дані про більше десяти жител з городища Мохнач, досліджених В.В. Колодою. У публікаціях автор проводив ретельний аналіз конструкцій будівель. Особливо відзначимо роботу дослідника, у якій він здійснив спробу графічної реконструкції одного з жител городища Мохнач [6], що є чи не першою археологічною реконструкцією салтівських будівель лісостепоного басейну Сіверського Дінця.

На початку ХХІ ст., особливості будівництва Степоного Подоння розглядала Л.І. Красильникова. На значному археологічному матеріалі здобутому на території Луганської області, були досліджені конструктивні особливості виявлених споруд та була створена їх типологія, а також класифіковано опалювальні пристрої зі степових поселень [7, с. 4-7]. Дослідниця спеціально не торкалася питання реконструкцій жител, однак напрацювання викладені в роботі дають змогу визначити реконструктивні ознаки заглиблених споруд регіону.

В останні роки особливості будівництва СМКІС розробляв один із авторів цієї роботи [3]. Ним були проаналізовані та типологізовані житлові та господарські будівлі в басейні Сіверського Дінця, визначені особливості будівельної традиції салтівського населення означеного регіону. Також, були зроблені перші спроби запропонувати реконструктивні ознаки для широкого кола будівель СМКІС.

У 2020 році побачила світ праця В.В. Колоди «Господарчі споруди Вовчанського городища: проблеми реконструкції та інтерпретації» [8]. В ній на підставі власних польових досліджень науковець визначив реконструктивні ознаки будівель та запропонував авторський варіант реконструкцій, втіливши їх у малюнках. Безумовно, що господарські споруди зводили менш ретельно ніж житла. Однак, наведені в статті думки щодо особливостей будівництва салтівського населення є дуже цінними. Тим більше слід враховуючи, що салтівські будівельники використовували однакові інструменти, матеріали й прийоми при створенні різних типів споруд.

В наступні роки дослідники у своїх публікаціях не зверталися до спроб реконструювати житла СМКІС. Передусім, це пов'язано із припиненням археологічних досліджень салтівських поселенських пам'яток внаслідок повномасштабного вторгнення Росії.

Відзначимо також спроби створити реконструкцію жител і господарських споруд СМКІС силами музеїв. Так, варіант реконструкцій житла та господарської споруди з Верхньосалтівського городища, у вигляді споруд у натуральну величину було створено в історико-археологічному музеї заповіднику «Верхній Салтів». Нажаль наразі ці реконструкції зруйновані російськими загарбниками.

Отже, наведений огляд праць засвідчує, що тема обраного дослідження на сьогодні майже не розроблена. Разом з тим, археологічний матеріал накопичений більш ніж за 100 років дослідження СМКІС дають змогу

виділити основні реконструктивні критерії та по-новому поглянути на питання форм та способів будівництва населення СМКІС.

Формулювання цілей статті. Метою статті є проаналізувати та систематизувати наявні археологічні та етнографічні дані для виділення ключових реконструктивних ознак житлових будівель салтівсько-маяцької культурно-історичної спільності у лісостеповій зоні Східної Європи. Ці ознаки мають допомогти у створенні науково обґрунтованих візуальних реконструкцій цих об'єктів (малюнків; 3D моделей). Відзначимо, що автори ставлять за мету реконструкцію тільки зовнішнього периметру споруд. Внутрішнє облаштування жител заслуговує на окреме дослідження.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання дослідження: проаналізувати всі добре задокументовані житла СМКІС в басейні Сіверського Дінця; дослідити типи конструкцій стін (стовпові, каркасно-тинові, безстовпові) та запропонувати можливі варіанти їхнього влаштування; проаналізувати особливості розташування стін відносно котлованів, враховуючи наявність опалювальних пристроїв; визначити існуючі методи утеплення стін, використовуючи археологічні знахідки та етнографічні паралелі; висунути гіпотези щодо можливих конструкцій дахів та прибудов на основі непрямих археологічних свідчень; надати обґрунтування для створення візуальних реконструкцій жител, що стане основою для подальших досліджень; використовуючи реконструктивні ознаки максимально точно уявити та відтворити, як могли виглядати ці будівлі в минулому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Залежно від заглибленості в ґрунт салтівські лісостепові житла зазвичай поділяють на заглиблені та наземні. Більшість з них становить перша група. Нечисленні виявлені наземні споруди, за рідкісним винятком, мають дуже погану збереженість, що не дозволяє судити про їхній устрій. Тому, враховуючи таку ситуацію, у цій роботі було проаналізовано устрій заглиблених у ґрунт споруд. Хоча, найімовірніше,

способи зведення стін і даху в заглиблених і наземних спорудах принципово не відрізнялися.

Одним із найскладніших, однак, і найбільш принциповим питанням під час реконструкції зовнішнього вигляду будівель є устрій їхніх стін. Залежно від їх конструкції всі розкопані споруди можна розділити на ті, у яких були виявлені ямки від стовпових опор або кілків, що несуть каркас стіни, — стовпові (опорно-стовпові) та каркасно-плетінчасті, і такі, в яких слідів таких опор виявлено не було — безстовпові.

Під час зведення опорно-стовпової конструкції в кутах і посередині стін встановлювалися стовпи-опори, до яких кріпилася дерев'яна обшивка. Слід зазначити, що до будівель зі стовповими стінами доцільно відносити лише такі споруди, в яких кількість несучих опор була достатньою для зведення каркаса стіни³. Обшивка могла з'єднуватися зі стовповими опорами двома безцвяховими способами⁴: «в заклад» і «в паз».

Недоліком цієї техніки є те, що вона могла використовуватися лише для облицювання бортів котловану. За її допомогою не можна створити стіни, які б височіли над рівнем денної поверхні. Це принципово важливо при реконструкції неглибоких споруд, де неможливо припустити, що висота дерев'яних стін збігалася з глибиною котловану.

Можна припустити, що колоди обшивки зовні притискалися до стовпових опор за допомогою землі, якою були засипані стіни і дах. Дійсно, в будівлях українців для утеплення стін у XIX столітті використовувалася земляна підсипка під нижні вінці зрубу [10, с. 166], однак, складно припустити таку підсипку для високих стін. Така конструкція була дуже трудомістка і навряд чи могла б утримати стіни з колод, на що обґрунтовано вказували дослідники [11, с. 8].

³ Тобто коли стовпові ямки були зафіксовані в усіх кутах і, часто, посередині стін.

⁴ Цвяхи іноді знаходять під час розкопок салтівських поселень лісостепу [9, рис. 11, 21-24], але їхньої кількості явно недостатньо для кріплення плах або колод обшивки до опорних стовпів.

Г. В. Борисевичем було запропоновано інше технічне рішення, коли над котлованом, облицьованим закладним способом, височів зруб або стіна з тину, або що зрубні стіни могли зводитися з деяким відступом від краю котловану. Ця ідея про відступ зрубних стін від котловану була підтримана й розвинена Ю. О. Пуголовком в його дослідженні сіверянського домобудівництва [5, с. 40-57]. Можливість існування такого пристрою стін на салтівських лісостепових пам'ятках заперечувати не можна. Ба більше, низка факторів, про які буде сказано нижче, вказують на можливість певного відступу стін від країв котловану в низці споруд.

Ще один спосіб реконструкції споруди з можливістю застосування «закладної» техніки в котловані був запропонований І.І. Ляпушкіним. У його варіанті каркасно-стовпова конструкція лише облицьовувала борти котловану, а вище функцію стін виконував схил трисхилого даху на сохах, крокви якої одним кінцем спиралися на центральну балку, а іншим на землю [3, с. 11], створюючи своєрідну землянку з полицями по периметру котловану. Подібні «землянки» використовувалися в сільських регіонах України до початку ХХ ст. [11, с. 70]. Припускати таку конструкцію в розкопаних спорудах можливо у випадках виявлення ямок від стовпів біля протилежних стін котловану, які могли нести коник двосхилого даху.

Недоліками цього способу будівництва, на які вказували дослідники, є маленький розмір входу і, у разі невеликого заглиблення котловану, — низька висота споруди [5, с. 42]. Частково проблема з висотою та з облаштуванням входу могла бути вирішена шляхом збільшення висоти даху (підняттям центральної балки). Вхід також міг облаштовуватися у вигляді заглибленого коридору, який нерідко споруджувався в салтівських житлах. Однак у будь-якому випадку для мало заглиблених у землю будівель така конструкція навряд чи могла бути застосована.

Більш практичною є стовпова конструкція з кріпленням дерев'яної обшивки «в пази», яка використовувалася під час зведення українських жител ще в XIX столітті [10, с. 122; 12, с. 76]. Тут плахи або загострені колоди вкладалися в пази, спеціально вирубані в несучих опорах, встановлених у кутах і посередині споруди. Такі стіни могли бути зведені на необхідну висоту і не залежали від глибини котловану. У низці будівель салтівського лісостепу були простежені канавки від нижнього ряду закладних колод, які з'єднувалися з ямками від опорних стовпів [3, с. 12]. Такий устрій стін також можна припускати у випадках, коли в кутах і посередині стін розташовуються ямки від стовпів достатніх розмірів для вирубування в них пазів. Якщо опорні стовпи не прилягали до котловану впритул, то простір між ним і дерев'яними стінами міг заповнюватися ґрунтом.

Ще одним типом стовпових стін є тинові (каркасно-тинові) стіни. Вони склалися з вертикально поставлених стовпів або жердин, між якими могли вбиватися або встановлюватися кілки. Встановлений таким чином каркас заповнювався або обплітався хмизом, соломою, лозою або очеретом. Такі стіни повинні були залишити після себе близько розташовані ямки від кілків, жердин або невеликих стовпчиків у котловані або за його межами. У салтівській культурі залишки подібних конструкцій зафіксовані в юртоподібних спорудах [3, с. 8]. Тинові конструкції для утеплення та міцності часто обмазувалися глиною, утворюючи турлучні стіни. Вони етнографічно відомі на всій території Східної Європи [14, с. 317], а також були виявлені під час розкопок степових поселень СМКІС [7, с. 9]. З тину також міг зводитися подвійний каркас, простір між яким заповнювався землею. Залишки подібної споруди, з подвійним рядом ямок від тину, були зафіксовані на поселенні Підгаївка на Луганщині [7, с. 9].

Якщо для стовпових будівель принцип спорудження стін загалом зрозумілий і може лише виникнути питання про спосіб кріплення обшивки до

несучих опор, то для безстовпових будівель їхню конструкцію визначити досить складно, часто її можна лише припускати. В етнографічній літературі до будівель, зведених без стовпових опор, відносять зруби, кам'яні, глиняні або саманні будівлі [10, с. 219-520; 12, с. 66]. Крім того, є повідомлення, що ще в XIX столітті існували будинки зі стінами, влаштованими з дерну (земляні) [10, с. 218].

Торкаючись питання існування зрубних будівель на поселеннях салтівського лісостепу, слід зазначити, що залишки зрубу тут були достовірно зафіксовані лише в 1 випадку на Верхньосалтівському городищі [2, с. 41, рис. 1, а]. Однак, попри подібну статистику, на наш погляд, зрубні споруди все ж були представлені на пам'ятках СМКІС лісостепової зони. На відміну від степових регіонів, де відчувалася нестача будівельної деревини, в долині верхньої та середньої течії Сіверського Дінця була достатня кількість лісу, необхідного для зведення зрубних будівель, що підтверджують результати досліджень палеоґрунтів, проведених на низці пам'яток (городища Мохнач, Верхній Салтів, Коробові Хутори) [15, с. 48].

Загалом визначення типу безстовпової конструкції має вирішуватися суто індивідуально для кожної окремої розкопаної споруди і залежати від виявлених у заповненні котловану або поблизу нього конструктивних деталей і матеріалів будівництва. Так від турлучних, саманних або глиняних стін мали залишитися розвали глини, а від фахверкових стін — канавки для кріплення каркаса. В таких випадках особливої важливості набувають стратиграфічні спостереження.

Ще одним важливим критерієм для відновлення зовнішнього вигляду стін споруди є розташування її стін відносно збереженого котловану. Традиційно вважається, що периметр стін споруди збігався з межами котлованів. Однак у низці випадків зведення стіни всередині котловану видається малоймовірним, а часом і неможливим. До таких факторів можна

віднести винесення опалювального пристрою за межі основного котловану в ніші, а також у випадку, якщо опалювальний пристрій впритул прилягає до його стін. У першому випадку зводити стіни всередині котловану було безглуздо, оскільки опалювальний пристрій залишався за межами житлової зони. У другому — звести стіну над вогнищем було досить складно (особливо в неглибоких житлах), а часом і неможливо технічно. З іншого боку, зведення стін за межами котловану розширювало житлову площу споруди. Можливість такого конструктивного рішення вже неодноразово висловлювалася, насамперед щодо слов'янського і давньоруського домобудівництва [16, с. 49-53]. На пам'ятках СМКІС також було виявлено споруди із залишками стін, розташованих за межами котловану [2, с. 46]. У таких випадках за відсутності ямок від стовпових опор за межами котловану найімовірнішою є зрубна конструкція.

Важливим питанням, що впливає на зовнішній вигляд будівель, є те, як утеплювали їхні стіни. Найпоширенішою технологією утеплення стін, що застосовувалася у багатьох народів, є обмазування їх глиною. Цей спосіб знали і носії СМКІС, у заповненні котлованів жител нерідко знаходять глиняну обмазку з відбитками прутів, плах або колод [9, с. 17]. Однак у більшості будівель лісостепу виявленої глини явно недостатньо для обробки всього периметру стін. Часто її знахідки налічують лише кілька десятків фрагментів обмазки. У таких випадках можна припустити, що вона використовувалася локально — для замазування щілин, або обмазування стін поблизу вогнища, для оберігання їх від займання. Крім глини, для додаткового утеплення наземних частин стародавніх будівель міг використовуватися інший матеріал. Наприклад, щілини між колодами (плахами) закладу або зрубу могли конопатитися мохом. До початку ХХ ст. в деяких регіонах України, стіни із зовнішнього боку обкладалися дерном, хмизом або соломою [10, с. 222]. Враховуючи скотарський характер господарства та кочові традиції частини носіїв СМКІС,

каркасні стіни, за прикладом кочових юрт, могли утепляти повстю або шкурами тварин.

До основного приміщення житла нерідко прибудовувалися господарські споруди. Подібні добудови в салтівському лісостепу відомі на селищі Маяцьке Коробові Хутори [3, с. 9]. Відомі вони і в степовому Подінців'ї [7, с. 15]. Стіни таких прибудов зводилися легкі, тинові або турлучні. Вхід у житло нерідко влаштовували у вигляді прибудов-коридорів, над якими зводився навіс, а можливо і легкі стіни. Він міг, оснащуватися дверима. Їхні фрагменти, і навіть практично цілі двері з розмірами 70×150 см, були знайдені на поселенні СМКІС степового Подінців'я — Рогалик [7, с. 15].

Реконструкція даху в салтівських житлах видається ще складнішою, ніж стін. Археологічними свідченнями двосхилої покрівлі «на сохах», з великою часткою ймовірності, можна вважати ямки від стовпів великого діаметра біля протилежних стін котловану. Залишки ж від потужного центрального стовпа можуть вказувати на застосування шатрового даху. В інших випадках спосіб його влаштування можна лише припускати.

Як покриття покрівлі міг використовуватися різний підручний матеріал – ґрунт, глина, хмиз, солома, очерет, дерево. Вибір матеріалу також мав залежати від конструкції стін. Так у спорудах зі стінами на жердинному каркасі дах навряд чи покривався глиною або землею.

У деяких спорудах могли споруджувати стельове перекриття і горище. Крім етнографічних паралелей, це підтверджується матеріалами розкопок салтівських пам'яток степового Подінців'я [7, с. 16].

Висновки. Як бачимо, будівельні прийоми, що використовувалися стародавніми будівельниками, були доволі різноманітні. Насамперед це пов'язано з проявом домобудівних традицій поліетнічного населення салтівського лісостепу. Вибір тієї чи іншої будівельної конструкції житлових споруд також багато в чому залежав від доступу до того чи іншого будівельного

матеріалу доступного в конкретній місцевості. Попри фрагментарність археологічних даних, накопичений матеріал дозволяє виділити ключові ознаки для реконструкції зовнішнього вигляду жител.

Ми не претендуємо на встановлення остаточних критеріїв для реконструкції стін і даху в салтівських спорудах. Матеріали майбутніх розкопок на поселеннях СМК, безумовно, дадуть нові дані для визначення тих чи інших способів домобудівництва. Однак, ця робота є спробою систематизувати наявні відомості та вказати на можливі шляхи вирішення проблем реконструкції, що є важливим кроком для майбутніх досліджень.

Список використаних джерел

1. Сміленко А.Т. Дослідження посаду городища селища Верхній Салтів. *Середні віки на Україні*. Київ, 1971. С. 148-156.
2. Колода В.В. Житла раннього середньовіччя у Верхньому. *Археологія*. 2000. №4. С. 40 – 54. URL: http://www.vgosau.kiev.ua/a/Archaeology_2000_04.pdf
3. Квітковський В.І. Будівельна справа салтівського лісостепоного населення в басейні Сіверського Дінця кінця I тис. н.е.: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к. і. н. К.: Ін-т археології НАН України. Київ, 2018. 17 с.
4. Готун І.А. Казимір О.М. Середньовічні селища київських передмість за результатами робіт останніх сезонів. *Археологія і давня історія України*. 2019. Вип. 1. С. 140-171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/arhdiu_2019_1_14 (дата звернення: 19.06.2025).
5. Пуголовок Ю. О. Будівельна справа літописних. Опішне: Українське Народознавство, 2016. 360 с.
6. Колода В.В. Досвід реконструкції одного з ранньосередньовічних жител осілого кочівника. *Проблеми історії та археології України*. Харків, 2003. С. 70-73.

7. Краси́льнікова Л.І. Будівлі салтово-маяцької культури Наддінців'я: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к. і. н. К.: Ін-т археології НАН України. Київ, 2005. 22 с.
8. Колода В. В. Господарчі споруди Вовчанського городища: проблеми реконструкції та інтерпретації. *Археологія*. 2020. №3. С. 68–80. URL: <https://doi.org/10.15407/ARCHAEOLOGYUA2020.03.068>
9. Квітковський В.І. Звіт про роботу Слобожанської ранньосередньовічної археологічної експедиції на селищі П'ятницьке I у 2016 році. Науковий архів Інституту археології НАН України. ф. 64. 2016/76.
10. Вовк Хведір Студії з української етнографії та антропології. Київ: Мистецтво, 1995. 335 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Vovk_Khvedir/Studii_z_ukrainskoi_etnohrafii_ta_antropolohii_vyd1995 (дата звернення: 19.06.2025).
11. Козюба В.К. Садиба Х–ХІІІ ст. (за матеріалами південноруських земель): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к. і. н. К.: Ін-т археології НАН України. Київ, 2016. 16 с.
12. Данилюк А. Г. Українська хата. К. : Наукова думка, 1991. 112 с.
13. Квітковський В. І. Юртоподібні житла на салтівських поселеннях Лісостепоного Подінців'я. *Дриновський збірник*. Том. ІХ. Софія-Харків, 2016. С. 56-67.
14. Аблець В.В. До питання збереження зразків народної архітектури криворіжжя. *Матеріали міжнародної наукової конференції «Методичні проблеми пам'яткоохоронних досліджень»*. Київ, 2012 р. С. 316-327. URL: https://spadshina.org.ua/wp-content/uploads/zbirnyk/praci_8_part_3.pdf (дата звернення: 19.06.2025).
15. Горбаненко С.А. Колода В.В. Сільське господарство на слов'яно-хазарському порубіжжі Київ: Інститут археології НАН України, 2013. 236 с. URL:

https://www.academia.edu/17360124/Горбаненко_С_А_Колода_В_В_Сільське_господарство_на_слов'янсько-хазарському_поближжі_Інститут_археології_НАН_України_K_2013_236_c_Gorbanenko_S_A_Koloda_V_V_Farming_sector_at_Slavonic_Khazar_boundary_ (дата звернення: 19.06.2025).

16. Пуголовок Ю.О. Еволюція житла роменської культури. *Археологія*. 2012. № 2. С. 49-53. URL: http://www.vgosau.kiev.ua/a/Archaeology_2012_02.pdf (дата звернення: 19.06.2025).